

УДК 786.2.071.1(477):378.035.6(045)

*Світлана Глушкова,
Галина Пужай,
м. Полтава*

ФОРТЕПІАННІ ТВОРИ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ В ІНСТРУМЕНТАЛЬНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦВА

Охарактеризовано проблеми використання фортепіанних творів представників української національної композиторської школи ХХ–ХХІ ст. Проаналізовано національно-виховне значення, професійно-освітню та дидактичну цінність фортепіанної спадщини сучасних митців, що дає змогу успішно використовувати її у процесі

© С. Глушкова, Г. Пужай, 2015

інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у вищих педагогічних навчальних закладах. Висвітлено вагомі творчі здобутки та потужну просвітницьку діяльність визначних українських композиторів сучасності М. Кармінського, В. Птушкіна, М. Степаненка, охарактеризовано їх фортепіанну творчість для дітей і юнацтва.

Ключові слова: *вчитель музичного мистецтва, інструментальна підготовка, сучасний фортепіанний навчальний репертуар, національна композиторська школа, музичні образи.*

У період піднесення в суспільстві національної свідомості посилюється інтерес до вітчизняної культурної спадщини та збереження її надбань. Завданнями музично-педагогічної освіти в період радикальних змін в українському суспільстві має бути формування особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва, розвиток його професійно-виконавських здібностей на засадах національних музичних традицій, національного репертуару. Тому музична педагогіка, поряд із засвоєнням набутих світової музичної літератури, вимагає посиленої уваги викладачів до використання творів сучасних українських композиторів як у практиці фортепіанної підготовки студентів, так і в їх концертно-освітній і конкурсній діяльності, проходження педагогічних практик із метою ствердження національних виховних ідеалів [2].

У працях В. Мудрика, С. Павлишина, І. Полякової, О. Фрайта та ін. розглядається фортепіанна спадщина українських композиторів минулого й сучасності. Їх мистецтвознавчому аналізу присвячені монографії В. Клина, Б. Милича, О. Олійник, М. Степаненка та ін.; історію української музики досліджують О. Верещагіна, Н. Герасимова-Персидська, Л. Кияновська, Л. Корній, М. Черкашина-Губаренко, О. Цалай-Якименко та ін. Водночас вважаємо за необхідне систематизувати й узагальнити питання національно-виховного потенціалу фортепіанних творів сучасних митців, обґрунтувати їх пізнавальну й виховну роль у формуванні особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва, довести важливість включення їх у навчальний репертуар студентів-музикантів вищих педагогічних навчальних закладів.

В українській національній музиці впродовж ХІХ – початку ХХ ст. активного популяризувались різноманітні типи інструментальних фортепіанних творів на пісенно-танцювальній основі, що свідчить про незгасаючий інтерес українських композиторів до народних джерел. Із початку ХХ ст. в українській

фортепіанній музиці відбувається розмежування модернових і фольклорно-жанрових напрямів. Авторське переосмислення традиційних методів роботи з фольклорним матеріалом (звернення до національних традицій та їх синтез із новочасною технікою) притаманне численним фортепіанним творам композиторів другої половини ХХ ст.: В. Барвінського, В. Кирейка, В. Косенка, С. Людкевича, Б. Лятошинського, Н. Нижанківського, Л. Ревуцького та ін. Гуманістичні музичні образи фортепіанних творів українських авторів кінця ХХ – початку ХХІ ст. (В. Бібіка, В. Годзяцького, Л. Грабовського, Л. Дичко, Г. Саська, В. Сильвестрова, М. Сільванського, М. Скорика, Є. Станковича, І. Шамо, А. Штогаренка та ін.) ґрунтуються на інтонаціях народної музики, що є засобом втілення національного духу, психологічної сутності, неповторної індивідуальності народного характеру. Іноді композитори відступали від створених у попередню епоху стереотипів і надавали переваги не фольклорно-пісенній, а театральню-сюжетній, символічній образності (опуси М. Скорика, сюїти Б. Фільц та Г. Саська, цикл Л. Дичко).

Провідними у фортепіанному доробку сучасних композиторів були теми історії українського народу (цикл п'єс Г. Саська «Відгомін століть»), його побуту, звичаїв і обрядів (цикл «Київський триптих» Л. Дичко, «Українська сюїта» М. Кармінського). Тісно пов'язана з народно-пісенними витоками в сучасній фортепіанній музиці казка (В. Сильвестров «Казка», М. Тиц «Народна казка»). Один із найпоетичніших розділів української фортепіанної музики – п'єси, що передають колорит рідної природи. Вони пропонують вслухатися в навколишній світ і відчутти його красу (А. Кос-Анатольський «Сюїта для фортепіано» («Сині гори», «Полонина», «Місячне плесо», «Весняний шум»), п'єса «Гомін Верховини»; М. Скорик «Спів у горах», «Пісня бойка» (з сюїти «В Карпатах»), «У лісі»; В. Сильвестров «Дзвіночки», «Озеро», «Ранковий птах» із циклу «Дитяча музика №1»).

Інтерпретації літературних творів сприяють розвитку художніх уявлень, збагачують емоційне сприйняття образів і персонажів відомих сюжетів. Найчастіше вони втілюються в жанрі сюїти (казкові сюїти «Снігова королева» Ж. Колодуб, «Казки та історії» Ю. Шамо, мюзикл «Робін Гуд» М. Кармінсь-

кого). Особливо популярні серед виконавців п'єси танцювального характеру («Танцювальна» А. Штогаренка, «Гопак і Козак» Ю. Щуровського, «Аркан» Л. Колодуба, «Український танець» М. Жербіна, «Сучасний танець» В. Сильвестрова).

Деякі композитори зверталися до жанру вальсу, саме тридольність у поєднанні з вальсовою плавністю, піднесеністю надають музиці неповторної чарівності («Вальс» із «Партити №5» М. Скорика, «Вальс квітів» і «Безумний вальс» М. Кармінського). Цікавим різновидом п'єс є музичні портрети, які виявляють різні сторони людського характеру. Виконавці мають можливість передати в музичних образах свої враження й спостереження, що розвиває їх асоціативне мислення (В. Сильвестров «Вдячність», «Подив» із циклу «Дитяча музика №2», «Упертий», «Клоуни», «Близнюки») [4].

Більш детально зупинимося на постатях трьох композиторів сучасності – М. Степаненка, М. Кармінського, В. Птушкіна, чію фортепіанну спадщину з успіхом застосовують викладачі кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка з метою популяризації, реалізації їхнього потужного педагогічного потенціалу та подальшого використання студентами в майбутній професійній діяльності.

Композиторську творчість *Михайла Борисовича Степаненка* досліджували М. Забара, Н. Мозгальова, А. Муха, В. Пальонний. Окремі фортепіанні твори митця в контексті визначення загальних тенденцій розвитку творчості українських композиторів характеризуються в працях В. Белікової [1]. Рідкісний і неординарний образ універсального музиканта є квінтесенцією творчої особистості М. Степаненка, у діяльності якого поєднуються різні напрями роботи та професійні амплуа. Композитор народився в Семипалатинську (Казахстан) 6 червня 1942 р., закінчив фортепіанний (клас проф. В. Нільсена й В. Топіліна) та композиторський (клас проф. Б. Лятошинського, А. Штогаренка) факультети Київської консерваторії. Понад сорок років він викладає в Київській консерваторії (нині – Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського), кандидат мистецтвознавства (1990), з 1993 р. – професор, з 1996 р. очолює кафедру спеціального фортепіано №1. Серед його учнів – лауреати міжнародних конкурсів, заслужені артисти України, викладачі вищих навчальних закладів. Із 1973 р. Михайло Борисович – член Спілки компози-

торів України, з 1991 по 1993 рр. – співголова Союзу композиторів СРСР, із 1992 р. очолює Національну Спілку композиторів України (Голова правління та Перший секретар Спілки). Як піаніст він виступав у Америці, Вірменії, Канаді, Росії, Фінляндії, Японії, записав кілька грамплатівок і компакт-дисків, був членом журі багатьох міжнародних виконавських конкурсів.

М. Степаненко – автор численних досліджень із історії української музичної культури. Справжньою сенсацією свого часу стало відкриття ним невідомих творів класиків української музики XVIII ст. – М. Березовського та Д. Бортнянського. Як виконавець піаніст здійснив кілька десятків аудіозаписів творів маловідомої музики українських композиторів. Високопрофесійна й багатогранна творчість митця відзначена премією «Золотий Орфей», орденом «За заслуги» III ступеня. У композиторському доробку М. Степаненка – симфонічні, хорові, камерні твори, пісні, романси, музика до театральних і телевізійних вистав, обробки українських народних пісень. Твори митця виконують і публікують в Україні, Італії, Німеччині, Росії, США. М. Степаненко веде величезну роботу з повернення втрачених цінностей української музики минулих століть. За словами митця, пошук, дослідження, реставрація, виконання, запис, видання музичних творів минулого стало сенсом його життя. Завдяки Михайлові Борисовичу з глибини століть до нас повертаються нові, невідомі сторінки української музичної культури, які збагачують сучасну музику, додають їй об'ємності й масштабності.

Найбільш яскраво його композиторське обдарування розкрилося у творах для фортепіано, серед яких – «Дитячий альбом», де твори розміщено за принципом поступового ускладнення технічного і смислового навантаження. Збірка відкривається п'єсою «Перший пролісок», а завершується твором «Взимку на трійці». Між ними – композиції, присвячені літньо-осінньому періодові, у яких відчутні народнопісенні ритмо-інтонації. Між п'єсами існують тональні та інтонаційні зв'язки. Три сонатини та «Маленька сюїта про звірів» – твори великої форми, переважно класичного напрямку з типовим сонатним *allegro*, де домінує яскравий тематизм фольклорного забарвлення. Серед них тільки «Українська сонатина» має програмну назву. Завершується альбом циклом розгорнутих композицій «Ескізи» й характеризується лірико-розповідним характером [1].

Марко Веніамінович Кармінський (1930 – 1995) – відомий український композитор, заслужений діяч мистецтв України. Його творчість вивчали Г. Ганзбург і В. Ченко. Композитор народився в Харкові, навчання розпочав на філологічному факультеті Харківського університету, але після зустрічі з композитором Д. Клебановим став студентом композиторського відділення історико-теоретичного факультету Харківської консерваторії. У творчому доробку композитора – чотири опери, балет «Рембрант», мюзикл «Робін Гуд», музика до театральних вистав, фільмів, симфонічні твори («Молодіжна увертюра», «Українська сюїта»), фортепіанна музика, хори, вокальні цикли. Надзвичайно плідною була громадська діяльність композитора. Так, музика М. Кармінського склала програму дитячого хорового фестивалю, який проходив у Харкові в 1993 р., за його участю був створений благодійний Фонд підтримки обдарованої молоді, об'єднання творчої інтелігенції «Коло». Упродовж останніх п'яти років життя М. Кармінський був неодмінним учасником найбільшого в Україні Міжнародного музичного фестивалю «Харківські асамблеї», де відбувалися прем'єри його нових творів. Відомий він і як музичний письменник, зокрема, у щорічнику «Харківські асамблеї» публікував яскраві літературні есе про Ф. Мендельсона, Ф. Шуберта, Р. Шумана. До кінця життя М. Кармінський залишався науковим співробітником Інституту музикознавства [3].

Особливо улюбленими в доробку композитора були твори для дітей, в яких інтелект митця поєднався з дитячою чистотою, безпосередністю, довірливою відвертістю. Композитор вважав, що писати для дітей треба серйозно й відповідально, враховуючи особливості дитячої психології, так, щоб музика викликала безпосередній емоційний відгук, торкалася прихованих струн дитячої душі, будила дитячу фантазію. Деякі з фортепіанних п'єс мають програмні назви: «Веселий трубач», «Бродячий фургон», «Сумна кішка», «Похід ляльок», «Ми граємо на подвір'ї». В інших п'єсах оживають відомі танцювальні ритми («Павана», «Менует», «Кантрівальс», «Вальс квітів», «Безумний вальс»). Цикли мініатюр із романтичними назвами «Новелети», «Акварелі» потребують більш тонкого вслуховування в мінливу фактуру й гнучкі переходи від задушевної пісенної кантилені до стрімкого бігу, святкової метушні, раптового зародження нових відчуттів і

захоплюючих душу незнайомих переживань. «Партити» М. Кармінського залюбки грають не тільки юні, а й дорослі музиканти.

Ім'ям М. Кармінського названа одна з харківських дитячих музичних шкіл, а його твори включають до програм різноманітних конкурсів і фестивалів. Разом із тим, творча спадщина композитора ще потребує подальшого глибокого дослідження, популяризації та видання рукописних творів. Вважаємо, що твори М. Кармінського сприяють музичному й духовному розвитку учнівської та студентської молоді.

Володимир Михайлович Птушкін належить до плеяди видатних педагогів-композиторів сучасності. Він народився у Луганську в 1949 р., закінчив Харківський інститут мистецтв: 1972 р. – фортепіанний факультет (клас доцента Р. Папкової), 1973 р. – композиторський (клас професора Д. Клебанова). Упродовж 1972 – 2002 рр. працював музичним керівником Харківського академічного драматичного театру імені О. Пушкіна. З 1992 р. займається педагогічною діяльністю в Харківському університеті мистецтв імені І. Котляревського: з 1998 р. – доцент, з 2004 р. – професор кафедри композиції та інструментовки.

Ім'я композитора, піаніста, педагога В. Птушкіна відоме далеко за межами України. Його творчість охоплює майже всі жанри: опера «Дива дивні», симфонії, інструментальні концерти, камерні й хорові твори, кантати, мюзикли, музика до вистав (понад 40 назв) драматичних театрів Москви, Тбілісі, Чернігова, Ужгорода, Харкова. Музика композитора звучала далеко за межами України – в Росії, Польщі, Сербії, Франції, США, Німеччині, Швейцарії, Македонії, Угорщині, Ватикані. Кращі твори композитора увійшли до фонду національного радіо. Автор постійно спілкується з багатьма виконавцями, диригентами, художніми колективами різних країн, бере участь у виконанні своїх творів як соліст-піаніст і концертмейстер.

Численні авторські концерти, які відбулися в Колонному залі імені М. Лисенка Національної філармонії України, Харківському оперному театрі та в інших концертних залах України, свідчать про те, що композитор знаходиться у постійному творчому пошуку. Він використовує широкий спектр стилістичних засобів: від класико-романтичного до сучасного, залишаючись переважно у сфері традиційної мови. В. Птушкін має власні напрацювання щодо мелодичних і ладово-гармонічних засобів,

що значною мірою створює його індивідуальний стиль. Але особливе місце в багатогранному творчому доробку композитора посідає фортепіанна музика, зокрема, дитяча. Відповідаючи потребам і вподобанням сьогодення, вона презентує цікаві творчі знахідки, спрямовані на вирішення оригінальних образних задумів. В. Птушкін є автором багатьох збірок, призначених для широкого кола учнів музичних шкіл. Він як досвідчений піаніст надав своїм п'єсам різної методичної спрямованості. Навіть наймолодші учні мають можливість опанувати інтонаційне мовлення на матеріалі його нескладних, але ефективних творів, які розвивають крупну та мілку техніку гри на фортепіано, допомагають оволодіти початковими вміннями фразування, штрихами, отримувати навички одночасної, почергової гри двома руками, зокрема, перехресної та прийомом *martellato*, що є важливим кроком до виконання більш складних творів класиків піанізму ХХ ст. й сучасних авторів. До таких п'єс належать: «Гноми марширують», «Хрестики-нулики», маленькі замальовки «Веселий дощик», «Сумна розмова», «Балалайки», «Настирлива муха», «Балетна сценка».

Вагоме місце у творчому доробку В. Птушкіна для дітей посіла збірка фортепіанних п'єс і ансамблів у чотири руки, видана у 2006 р., до якої увійшов відомий цикл «По сторінках «Дитячого альбому» (вільна транскрипція п'єс П. Чайковського)». Він складається з п'яти п'єс для фортепіанного ансамблю: «Гра в коники», «Старовинна французька пісенька», «Баба-Яга», «Німецька пісенька», «Нянина казка». Музика циклу надзвичайно емоційна, яскрава, високохудожня. Фортепіанні твори В. Птушкіна з успіхом виконуються юними піаністами в концертах і на престижних міжнародних конкурсах: Володимира Крайнева в Харкові (як обов'язкові), пам'яті В. Горовиця в Києві, імені Д. Шостаковича в Москві. Народний артист України, Лауреат міжнародного конкурсу композиторів, В. Птушкін є лауреатом Всеукраїнської премії імені В. Косенка за музику для дітей та юнацтва. Отже, творчість В. Птушкіна – помітна віха в історії вітчизняної музичної культури. Його фортепіанні твори сприяють формуванню світогляду, вихованню естетичного смаку, розвитку музичних здібностей дітей та юнацтва [4].

Отже, систематизація й узагальнення результатів аналізу окремих фортепіанної спадщини сучасних українських митців

дозволяє усвідомити їх дидактично-пізнавальний і національно-виховний потенціал. Цьому сприяє включення у зміст виконавсько-інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва поряд із творами західноєвропейських і російських композиторів фортепіанних творів представників української національної школи. Оскільки в українській музиці яскраво представлені всі жанри, передбачені сучасними програмами підготовки педагогів-музикантів, вивчення й осмислення національного музичного репертуару розкриває широкі можливості не лише для виконавського, але й духовного становлення майбутнього вчителя-патріота.

Список використаної літератури

1. Белікова В. В. Музыка для дітей у творчості українських композиторів : Вип. 1. Музичні чарівності М. Степаненка в навчальному процесі / В. В. Белікова. – Кіровоград : Видавничий центр КіРоЛ «Україна», 2009. – 20 с.
2. Богданська Т. Фортепіанні твори українських композиторів для молоді : у 2-х ч. / Т. Богданська. – Ч. 2. – Тернопіль : Астон, 2000. – 85 с.
3. Воспоминания о Марке Карминском / [сост. Г. И. Ганзбург]. – Харьков : Каравелла, 2000. – 132 с.
4. Черкашина-Губаренко М. Р. Музыка і театр на перехресті епох : зб. статей : у 2 т. – Т. 2. – К. : Наука, 2002. – 208 с.

*Світлана Глушкова,
Галина Пужай*

ФОРТЕПИАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ УКРАИНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ В ИНСТРУМЕНТАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА

Рассмотрен вопрос формирования личности и профессионализма будущего учителя музыкального искусства на основе использования национального репертуара. Определено национально-воспитательное значение фортепианных произведений представителей украинской композиторской школы XX – XXI вв., их профессионально-образовательный и дидактико-познавательный потенциал, что позволяет включать их наряду с произведениями западноевропейских и русских композиторов в учебный репертуар студентов-музыкантов высших педагогических учебных заведений. Раскрыты весомые творческие достижения современных украинских композиторов М. Карминского, В. Птушкина, М. Степаненка, охарактеризовано их фортепианное творчество для детей и юношества. Сделаны выводы, что изучение украинского музыкального репертуара, осмысление характерных особенностей различных его жанров создает широкие возможности для духовного становления будущего учителя музыкального искусства.

Ключевые слова: *учитель музыкального искусства, инструментальная подготовка, современный фортепианный учебный репертуар, национальная композиторская школа, музыкальные образы.*

Svetlana Glushkova, Galina Puji

PIANO WORKS OF CONTEMPORARY UKRAINIAN COMPOSERS IN INSTRUMENTAL TRAINING OF MUSIC TEACHER

The question of the formation of personality and professionalism of the future teacher of music with national repertoire is analyzed. National educational value of piano works of the Ukrainian national school of composers XX – XXI century (V. Barvinskyi, V. Kosenko, A. Kos-Anatolskyi, N. Nyzhankivskyi, A. Kos-Anatolskyi, M. Sylvanskyi, A. Shtoharenko, V. Shamo, Zh. Kolodub, L. Dychka, M. Skoryk) is considered; their didactic and cognitive potential reasonably allows you to include them, along with the works of Western European, Russian composers, into learning repertoire of students-musicians of higher educational institutions. Modern and folk direction of piano music is defined; range of images of piano works by Ukrainian composers of this period, marked by a national basis, their musical intonation scope, diversity of subjects (history of the Ukrainian nation, its customs, native environment, interpreting literary works, musical portraits) is given. Significant creative achievements and active outreach of composers M. Stepanenko, M. Karminsky, V. Ptushkin, characterized by their piano works for children and youth are disclosed in details. Study of the Ukrainian musical repertoire, understanding the characteristics of its various genres, creates ample opportunity for spiritual formation of the future teachers of music.

Keywords: *contemporary piano repertoire of training, the national composer school, musical images, intonation sphere.*

Одержано 4.03.2015 р.